

PAWEŁ ŚCIGAJ

*Tożsamość narodowa. Zarys problematyki*Księgarnia Akademicka,
Kraków 2012, 464 s.

(Ewelina Białkowska)

RECENZJE

Kim jesteśmy? – odpowiedzi na to pytanie poszukują nie tylko jednostki, ale i grupy społeczne, w tym narody i społeczeństwa. Snują one swoistą refleksję na temat swojej tożsamości, sięgając często do historii, do swoich korzeni. Odkrywają zarówno jej blaski jak i cienie. Państwa dążą do określenia oraz kultywowania swojej tożsamości narodowej i charakteru narodowego. Jednakże często stają przed wyzwaniem, które mogą doprowadzić do załamania dotychczasowej wizji swojego jestestwa i budowania jej na nowo. Istotną rolę odgrywa również poczucie tożsamości grup etnicznych bądź mniejszości narodowych, które egzystując razem z grupą narodowościowo dominującą w ramach danego państwa, stawiają często interesy partykularne nad dobro ogółu.

Odpowiedzią na zapotrzebowanie teoretycznego konstruktu w tym zakresie jest problematyka poruszana w książce pt. *Tożsamość narodowa. Zarys problematyki* Pawła Ścigaja. Na rynku wydawniczym nie było jak dotąd pozycji, która analizowała by tożsamość narodową z wieloaspektowego punktu widzenia. Dotychczas na uwagę zasłużyły prace Zbigniewa Bokszańskiego, które podmiotem tożsamości uczyniły albo jednostkę, jak w publikacji *Tożsamość, interakcja, grupa. Tożsamość jednostki w perspektywie teorii socjologicznej* (1989) albo zbiorowość jak w książce pt. *Tożsamości zbiorowe* (2005), a także dorobek naukowy Antoniny Kłoskowskiej i jej rozważania na temat kultury narodowej, m.in. w pozycji pt. *Kultury narodowe u korzeni* (1996).

Do kręgu zainteresowań badawczych Pawła Ścigaja należą teoria polityki, psychologia i socjologia polityki oraz metodologia badań społecznych. Jest m.in. współautorem pozycji *Kim jesteś politologu? Historia i stan dyscypliny w Polsce*, t. I (2011), t. II (2012) oraz *Podejścia badawcze i metodologie w nauce o polityce* (2013). Jednak zagadnienie tożsamości wydaje się być szczególnym obszarem jego zainteresowań, gdyż Paweł Ścigaj poświęcił mu szereg artykułów naukowych, swoją rozprawę doktorską pt. *Teoretyczne i metodologiczne aspekty badań nad tożsamością narodową w naukach społecznych*, a także recenzowaną przeze mnie książkę.

Prowadzone badania nad tożsamością narodową cechują się wielowątkowością, złożonością teoretyczno-metodologiczną i różnorodnością spojrzenia. Nie sprzyja to, jak słusznie zauważa autor, precyzji języka i jasności naukowej debaty. Stan pewnego rodzaju niespójności teoretycznej i metodologicznej stanowi punkt wyjścia do rozważań podjętych w publikacji. Celem jest przedstawienie badań na tożsamością narodową i ukazanie w niej dwóch podmiotów tej tożsamości – jednostki i narodu (s. 8).

Przewodnią tezę książki jest przekonanie o zależności teoretycznej i metodologicznej kategorii tożsamości od innych koncepcji. Badanie tożsamości narodowej zawsze wymaga przyjęcia jakiejś szerszej perspektywy, czy to w przypadku tożsamości jednostki, która jest różnie charakteryzowana czy też tożsamości narodu (uzależnionej od definicji narodu). Celem praktycznym opracowania uczyniono

upowszechnienie wiedzy teoretycznej i metodologicznej na temat tożsamości narodowej.

Na publikację składa się trzynaście rozdziałów. W pierwszym z nich autor podejmuje kwestię istoty tożsamości, odwołując się do fundamentów filozoficznych. Poczynając od starożytności, przedstawia pochodzenie idei tożsamości, ukazuje główne linie sporów, jakie toczą się w debacie filozoficznej, m.in. w zakresie źródeł tożsamości czy też jej wieloznaczności oraz opisuje filozofię podmiotowości i koncepcje tożsamości nowożytnej.

W rozdziale drugim Paweł Ścigaj poszukuje przyczyn problematyzacji tożsamości w świecie nowoczesnym i ponowoczesnym, zwracając uwagę na zmiany w zakresie rozumienia podmiotowości oraz na przekształceniach świata społecznego, w wyniku których różne podmioty stają w obliczu rekonstrukcji wizji swojej tożsamości.

Rozdział trzeci poświęcony został prezentacji pojęcia tożsamości w naukach społecznych. Autor ukazuje jego wieloznaczność, przywołując typologie skonstruowane przez licznych badaczy. Podejmuje również próbę dookreślenia omawianego terminu poprzez wskazanie jego wymiarów, tworząc autorski sześcian podejść w badaniach nad tożsamością w naukach społecznych (s. 102).

W czwartym rozdziale przedstawiona jest problematyka związana z tożsamością narodową i jej relacjami z takimi pojęciami jak naród, nacjonalizm, patriotyzm. Po raz pierwszy wprowadzone zostaje zagadnienie tożsamości narodowej. Nacisk położo-

ny jest na rozumienie wymienionych pojęć wraz ze wskazaniem sporów definicyjnych i genetycznych.

Rozdział piąty to przegląd stanowisk badawczych tożsamości narodowej z podziałem na koncepcje tożsamości narodowej jednostki i zbiorowej tożsamości narodowej. Autor rozwija w nim również swoją autorską typologię zasygnalizowaną w rozdziale trzecim.

Rozdział szósty poświęcony jest omówieniu terminów bliskoznacznych, takich jak charakter narodowy, świadomość narodowa, pamięć zbiorowa, stereotypy i uprzedzenia narodowe, tożsamość kulturowa, tożsamość etniczna i ich relacji w stosunku do tożsamości narodowej.

Kolejne rozdziały od siódmego do trzynastego są prezentacją tożsamości narodowej według następujących podejść badawczych: psychospołecznego, tożsamości społecznej, interakcyjnego, kulturalistycznego, „długiego trwania” narodów, konstruktywistycznego, w podejściu opinii publicznej. Autor omawia rozumienie tożsamości narodowej, przywołuje teorie, typologie, dorobek naukowy badaczy oraz debaty i linie sporów istniejące w ramach danego podejścia. Rozpoczyna od koncepcji, w świetle których podmiotem jest jednostka, jak w podejściach: psychospołecznym, tożsamości społecznej, interakcyjnym, kulturalistycznym, kończąc na koncepcjach tożsamości zbiorowych w podejściach: „długiego trwania” narodów, konstruktywistycznym, opinii publicznej.

Paweł Ścigaj ma świadomość ograniczonego zakresu niniejszej publika-

cji i podkreśla, że nie rości sobie prawa do traktowania jego książki jako dzieła opisującego całościowo problematykę tożsamości narodowej. Zdaje sobie również sprawę, że tego rodzaju synteza nie jest nowatorska. Jednak celem tego przedsięwzięcia ma być połączenie rozmaitych stanowisk we względnie spójny opis debaty teoretycznej nad zjawiskiem tożsamości narodowej w naukach społecznych. Dlatego myślę, że założenie autora w tym zakresie powiodło się. Postawione tezy zostały udowodnione, a cele zrealizowane. Z lektury książki wynika, że określenie podmiotu tożsamości wyznacza kierunki i zakres poznania tożsamości narodowej, a na jej pojęcie wpływa kształt definicji narodu.

Struktura pracy jest dobrze przeemyślana i logicznie skonstruowana, a rozdziały są zbliżone objętościowo. Autor najpierw zapoznaje czytelnika z problematyką wprowadzając podstawowe pojęcia, nazwiska, prezentując przegląd stanowisk badawczych, a następnie przechodzi do omawiania poszczególnych ujęć tożsamości narodowej w podejściach badawczych. Jedyną sugestią mogłaby być zamiana kolejności rozdziałów piątego pt. *Tożsamość narodowa – przegląd stanowisk badawczych* i szóstego pt. *Tożsamość narodowa a pojęcia bliskoznaczne*. Rozdział czwarty pt. *Tożsamość narodowa, naród, nacjonalizm* wprowadza odbiorcę w materię definiowania tożsamości narodowej, dlatego w następnym rozdziale można by zgłębić ją poprzez ukazanie relacji do pojęć bliskoznacznych, co dzieje się w rozdziale szóstym. Będąc po lekturze tych zagadnień, płynnie można przejść do roz-

działu o przeglądzie stanowisk badawczych, a następnie do zapoznania się z poszczególnymi podejściami do tożsamości narodowej.

Jak już zostało wspomniane, tożsamość narodowa to pojęcie wieloznaczne w naukach społecznych. Dlatego autor, odwołując się do prac Zbigniewa Bokszańskiego, proponuje refleksję z perspektywy trzech wymiarów: podmiotowego (jednostka – zbiorowość), dynamiki (stan – proces), przedmiotowego (kontynuacja – odmienność). Na podstawie dialektyk buduje sześćian podejść w badaniach nad tożsamością w naukach społecznych, w którym prezentuje osiem wariantów ujmowania tożsamości odpowiadających stanowiskom badawczym przywołanym w recenzowanej publikacji (s. 165, 167). Myślę, że takie przedstawienie koncepcji tożsamości narodowej przez pryzmat omawianych wymiarów jest zabiegiem bardzo udanym. Autor poprzez to wskazuje, na jakie części składowe w rozumieniu tożsamości narodowej kładą nacisk przedstawiciele danego podejścia badawczego, a co za tym idzie – uwidacznia również cechy charakterystyczne tożsamości narodowej w danym ujęciu. Zaprezentowana koncepcja stanowi wartościowy element niniejszego opracowania.

Publikacja oparta jest na szerokiej bazie bibliograficznej, w której zawarte są pozycje autorów rodzinnych, jak i obcojęzycznych. W trakcie lektury autor wielokrotnie przywołuje dorobek znawców tematu, takich jak Zbigniew Bokszański, Antonina Kłoskowska, Jerzy Szacki, Anthony D. Smith czy Ernest Gellner. Omawiając poszczegól-

ne podejścia w rozumieniu tożsamości narodowej odwołuje się zarówno do prac polskich przedstawicieli danego nurtu badawczego, jak i reprezentantów środowiska międzynarodowego.

Narracja pracy charakteryzuje się dobrym stylem i językiem, dlatego książkę czyta się z łatwością, przy złożonej przecież problematyce tożsamości narodowej.

Rekapitułując, publikacja kompleksowo opisuje i analizuje wieloaspektowe pojęcie, jakim jest tożsamość narodowa. Ogromną zaletę stanowi przedstawienie całego wachlarza badań nad tożsamością w jednym opracowaniu. Autor angażuje czytelnika w złożoność debat nad tożsamością narodową, uwzględniając refleksję nad pojęciami narodu i nacjonalizmu. Jednak w moim odczuciu książka ta przeznaczona jest dla osób, które są zainteresowane omawianą tematyką i pragną zgłębiać wiedzę w tym zakresie, dysponując już pewnymi podstawami. Bez znajomości podstawowych pojęć, teorii czy podejść badawczych z obszaru socjologii, psychologii i politologii czytelnik może spotkać się z trudnościami w pełnym przyswojeniu sobie analizowanej problematyki. Dla osób, które chcą zajmować się tożsamością narodową, niniejsza publikacja stanowi ważną pozycję, gdyż jej treść i płynące z niej wnioski mogą okazać się przydatne w analizie i odpowiedzi na stawiane sobie pytania badawcze. W mojej opinii można ją zaliczyć do kanonu lektur obowiązkowych dotyczących problematyki tożsamości narodowej.

Ewelina Białkowska